

CONCEPTUL RESPONSABILITĂȚII REDUSE ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA ȘI A ALTOR STATE

Stela BOTNARU, Iulia BURAVCENCO

Catedra Drept Penal și Criminologie

Diminished responsibility concept was introduced after modification of Criminal Code from February 2009. Diminished responsibility is a defense, sometimes offered in criminal cases, that refers to a condition of arrested or retarded development of mind, whether inherent or caused by disease or injury, that substantially impairs a person's mental responsibility for his/her acts or omissions. Diminished responsibility, like insanity, is a legal concept not a medical diagnosis. Some law-and-order social philosophers and moralists have objected to the concept of diminished responsibility because it creates a nuanced grey area of relative wrongdoing. While insanity absolves legal guilt completely, a wrongdoer with diminished responsibility may be absolved of the original charge, but held responsible for a reduced charge. If diminished responsibility is proven, it may negate an element of the crime, such as premeditation, with which a defendant is charged, so that the defendant can be convicted only of a lesser offense.

The goal of this article is to analyze the concept of diminished responsibility in legislation of Republic of Moldova, and other country. Also, there have been formed some recommendations in order to improve the application of institute of diminished responsibility.

Recent, Codul penal al Republicii Moldova a suferit unele modificări propuse de Ministerul Justiției, normele introduse având scopul de a racorda legislația Republicii Moldova la normele internaționale în domeniu. Una dintre modificări a fost introducerea instituției responsabilității penale reduce prevăzute de art.23/1 prin Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.41-44, art.120).

Astfel, Codul penal al Republicii Moldova [1], prevede în art.23/1:

(1) Persoana care a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau nu le putea dirija pe deplin, este pasibilă de responsabilitate penală redusă.

(2) Instanța de judecată, la stabilirea pedepsei sau a măsurilor de siguranță, ține cont de tulburarea psihică existentă, care însă nu exclude răspunderea penală."

Responsabilitatea limitată este un concept legislativ absolut nou pentru legislația penală a Republicii Moldova, ceea ce deloc nu înseamnă că și aplicabilitatea acesteia nu a existat până acum.

Este important a sublinia că instanțele de judecată au luat în considerație și până acum posibilitatea redusă, însă existentă, a persoanei de a-și da seama de caracterul prejudiciabil al faptelor sale, precum și de consecințele care pot surveni în urma săvârșirii acestora.

Apariția reglementării exprese a responsabilității reduce, cum mai este numită în literatura de specialitate, a fost necesară și binevenită, oferind în acest sens instanțelor de judecată posibilitatea de a face referire la aceasta în cazul în care atribuie starea psihofizică a persoanei la circumstanțe atenuante pentru a reduce din termenul de pedeapsă, având în vedere gradul redus de responsabilitate și de pericol social al faptei.

Din acest punct de vedere, introducerea instituției responsabilității reduce influențează direct înlăptuirea actului de justiție și permite instanțelor de judecată să-și întemeieze hotărârile, astfel ca acestea să fie legale și obiective din perspectiva dreptului material.

Un exemplu specific de responsabilitate redusă este **starea de afect**, în cazul infracțiunii prevăzute la art.146 – omorul săvârșit în stare de afect. Starea de afect este și ea o stare psihologică instabilă care reduce din aptitudinea persoanei posibilitatea de a realiza caracterul prejudiciabil al faptei, mai ales conștientizarea sau dorința survenirii urmărilor. Specific este faptul că starea psihologică a persoanei poate fi considerată ca stare de afect doar în situația în care această stare este provocată nemijlocit de către victimă, rezultată din faptele imorale sau ilegale ale acesteia.

Includerea expresă a responsabilității reduce este prezentă și în componența de infracțiune prevăzută de art.147 Cod penal, și anume, **prunciderea**, care presupune o stare instabilă ce poate fi specifică doar unei femei „imediat după naștere” sau „în scurt timp după naștere”. În literatura de specialitate se susține ideea că termenul maxim pentru ca omorul săvârșit de mamă a nou-născutului să fie calificat ca pruncidere este de

24 de ore. În acest caz, responsabilitatea limitată este și ea una specifică, din considerentul că subiectul acestei infracțiuni poate fi doar mama care a născut recent și în calitate de victimă – fătul nou-născut al acesteia. Fapt ce prezintă interes la calificarea corectă a faptei infracționale.

Responsabilitatea penală limitată este un concept care, din punct de vedere tactic, se află între responsabilitate și iresponsabilitate. Însă, din punct de vedere legislativ, nu este așa. Astfel, aceste persoane sunt responsabile și sunt pasibile de răspundere penală în aceeași măsură ca și persoanele psihic sănătoase.

Responsabilitatea redusă este reglementată și de alte legislații contemporane, cum ar fi Codurile penale: al Rusiei, al Franței, al Elveției, al Italiei, al Ucrainei, al Japoniei, al Danemarcei, al Elveției etc.

Modificarea Codului penal al Republicii Moldova în acest sens a fost operată de către Ministerul Justiției, ca rezultat al recomandărilor Consiliului Europei referitor la ajustarea legislației Republicii Moldova la standardele europene în această materie.

Atunci când s-a solicitat avizul Consiliului Superior al Magistraturii referitor la aceste modificări, acesta s-a pronunțat împotriva modificării în această direcție a Codului penal, motivând că nu există mecanisme potrivite pentru implementarea instituției responsabilității reduse. Acest lucru poate fi contestat, pentru că, cum am menționat mai sus, această instituție se aplica chiar dacă nu exista în calitate de normă separată și expresă. În așa mod, se necesită elaborarea unui mecanism în acest sens. Completarea Codului penal cu instituția data a însemnat legalizarea aplicării unei pedepse mai blânde persoanei care a comis infracțiunea aflându-se într-o stare psihologică dezechilibrată.

O altă deosebire esențială în raport cu responsabilitatea „totală” este posibilitatea expres prevăzută de lege de a aplica infractorului măsuri de constrângere cu caracter medical. Acest lucru condiționează fără echivoc diferențierea stării de responsabilitate, a celei de responsabilitate redusă și a iresponsabilității.

Pe de altă parte, în literatura de specialitate este prezentă părerea, precum că, în cazul confirmării responsabilității reduse, instanța de judecată trebuie obligată să aplice măsuri de constrângere cu caracter medical [2].

Mai mult decât stranie este poziția unor autori [3] referitor la întrebarea dacă merită de a atenua pedeapsa în cazul în care anomalia psihică a fost rezultatul unei careva obișnuințe antisociale sau al comportamentului imoral al persoanei (consumul de substanțe narcotice sau alcool).

Suntem de părere că în acest caz afirmația ar fi una greșită, pe motiv că, indiferent de cauza apariției anomaliei psihice, ea există independent de voința persoanei și această persoană necesită a fi tratată și nu pedepsită și pentru infracțiune, și pentru „autocauzarea acestei anomalii”.

Uneori, prezența tulburărilor psihice nu influențează nemijlocit cuantumul pedepsei. Astfel, într-o speță a practicii judecătorești străine, N.V. a fost condamnat la pedeapsă capitală. Având crize de debilitate, acesta a comis o serie de atacuri cu caracter sexual asupra unor băieți minori, cauzând unora vătămări corporale grave. Una din victime a fost omorâtă cu deosebită cruzime. Expertiza psihiatrică a recunoscut făptuitorul drept responsabil. În acest caz, existența la făptuitor a unei alienări mintale nu a dus la atenuarea pedepsei.

În calitate de critică adusă acestui institut a fost ideea, potrivit căreia persoana nu poate fi semibolnavă sau semisănătoasă. În această ordine de idei, persoana ori este responsabilă, ori este iresponsabilă. Astfel, în viziunea unor savanți, responsabilitatea redusă ar duce la atenuarea neîntemeiată și inechitabilă a pedepsei. Or, persoana care a comis infracțiunea în presupusa stare de responsabilitate redusă nu este mai puțin periculoasă pentru societate decât cea responsabilă.

Această poziție ar putea fi combătută cu faptul că, până la 30-40% din persoanele cărora li s-a efectuat expertiza psihiatrică și care au fost recunoscute responsabile suferă de diferite forme de patologii psihice [4].

Ar fi de remarcat în acest caz faptul că scopul existenței instituției responsabilității reduse nu este de a atenua pedeapsa aplicată infractorului, de altfel instanța nu este obligată să ia în considerație starea psihică a persoanei. Iar în calitate de contraargument la ideea expusă mai sus este concepția unor autori care consideră că responsabilitatea limitată presupune o vinovăție limitată, deoarece persoana nu-și poate dirija în totalitate acțiunile sale, iar o vinovăție limitată determină un grad de pericol social mai redus ce condiționează aplicarea unei pedepse mai blânde.

Formele de vinovăție nu depind de responsabilitatea persoanei, astfel încât este imposibil de imaginat intenția relativă sau neglijența redusă. În cazul responsabilității limitate faptul care atenuază răspunderea persoanei nu este cuantumul vinovăției, ci aptitudinea incompletă de realizare a aspectului faptic și al pericolozității acțiunii.

În această direcție în literatura de specialitate este expusă ideea că cuantumul vinovăției se determină cu ajutorul semnelor laturii subiective a componentei de infracțiune și depinde de forma acesteia (intenție sau

imprudență), de felul intenției (directă sau indirectă) sau al imprudenței (neglijența sau sineîncrederea) și de conținutul acestora [5].

Cu toate acestea, nu poate fi negată legătura dintre responsabilitatea redusă a persoanei și vinovăția ei; astfel, persoana poartă răspundere pentru comportamentul său în măsura în care ea avea posibilitatea de a controla acest comportament, de a dirija cu el. Lipsa unui act volitiv în calitate de imbold al faptei exclude răspunderea, iar o măsură de imperfecțiune a legăturii acestui act volitiv cu condițiile exterioare influențează, respectiv, cuantumul vinovăției și caracterul răspunderii [6].

Codul penal al Germaniei prevede în §21: dacă aptitudinea persoanei de a conștientiza ilegalitatea faptei sale sau de a acționa potrivit acestei conștientizări a fost micșorată considerabil din cauza uneia dintre pricinile enumerate în §20, atunci pedeapsa poate fi atenuată [7].

Asemănător, Codul penal austriac denotă că persoana care are dereglări mintale nu este liberată de răspundere penală și este supusă pedepsei ca și o persoană responsabilă care a comis infracțiune. Însă, prezența anomaliilor oferă instanței de judecată posibilitatea de a micșora cuantumul pedepsei.

Codul penal al Ucrainei [8] în art.20 determină că este posibilă de răspundere penală persoana care este recunoscută de instanța de judecată ca fiind limitat-responsabilă, adică cea care, în timpul săvârșirii infracțiunii, are o tulburare psihică care nu îi permite să realizeze în totalitate caracterul faptelor sale sau să le dirijeze. În același timp, responsabilitatea redusă a persoanei se ia în considerație de instanța judecătorească la determinarea pedepsei și poate servi ca bază pentru aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical.

Potrivit art.89 al Codului penal italian, persoana care în momentul comiterii faptei se afla într-o stare psihică, care nu excludea, dar reducea esențial aptitudinea persoanei de a conștientiza și dori, poartă răspundere pentru cele comise, însă pedeapsa aplicată acesteia trebuie micșorată [9].

Codul penal rus atribuie responsabilității reduse următoarele tulburări psihice:

- 1) oligofrenia;
- 2) isteria;
- 3) nevroza isterică;
- 4) psihastenia;
- 5) neurastenia;
- 6) psihozele alcoolice;
- 7) alte psihozele ce afectează capacitatea normală a creierului.

Oligofrenie – stare patologică caracterizată prin rămânerea în urmă a dezvoltării facultăților psihice, însoțită uneori de tulburări ale dezvoltării fizice și de leziuni ale sistemului nervos central, ca urmare a unor suferințe cerebrale, survenite în perioada intrauterină, în cursul nașterii sau în perioada copilăriei.

Psihoză – boală mintală caracterizată prin tulburări ale comportamentului, gândirii sau afectivității bolnavului și de care acesta nu este conștient. Stare de spirit bolnăvicioasă, caracterizată printr-o surescitare obsedantă și contagioasă, creată de cauze exterioare; obsesie, idee fixă.

Neurastenie – boală caracterizată prin tulburări funcționale ale scoarței cerebrale, care se manifestă prin dureri de cap, insomnie, oboseală, depresiune psihică, anxietate, palpitații, sufocări.

Psihastenie – formă de nevroză caracterizată prin obsesii și fobii, prin stări de nehotărâre și nesiguranță.

Responsabilitatea redusă ca, de altfel, și iresponsabilitatea, presupune existența criteriului juridic și a celui medical.

Criteriul medical al responsabilității reduse presupune tulburări psihice sau anomalii psihice, fiind caracteristică posibilitatea redusă a persoanei de a conștientiza caracterul faptelor sale sau de a le dirija.

Criteriul juridic al responsabilității reduse include faptele socialmente periculoase, prevăzute de legislația penală, care conțin semnele unei tulburări psihice ale subiectului infracțiunii, precum și diminuarea esențială a posibilității persoanei de a conștientiza și de a dirija faptele sale.

Poate fi evidențiat și criteriul psihologic, care presupune reducerea vădită și considerabilă a aptitudinii de a conștientiza caracterul faptelor sale sau de a le dirija în prezența criteriului medical.

Aceste tulburări psihice reduc esențial capacitatea persoanei de a controla propriul comportament, ducând în același timp la scăderea bruscă a intelectului și a aspectului volitiv. Ele îngreunează, însă nu exclud totalmente capacitatea mintală și voința persoanei în timpul comiterii infracțiunii.

Trebuie să avem în vedere și faptul că nu este destul de a identifica existența unei tulburări psihice a persoanei, care ar diminua posibilitatea acesteia de a-și controla comportamentul, ci este absolut necesar de a

stabili și proba faptul că anomaliile psihice în mod considerabil au influențat asupra comportamentului persoanei și s-au oglindit în acțiunile sale.

Se impune ca necesară elaborarea unui mecanism clar determinat pentru aplicarea instituției responsabilității reduse, la fel și sistematizarea practicii judiciare pe acest segment, ceea ce va contribui la aplicarea uniformă a acestei instituții.

Astfel, instanța de judecată trebuie să decidă asupra recunoașterii existenței unor anomalii psihice, care nu exclud responsabilitatea, în calitate de circumstanțe care atenuează pedeapsa, în dependență de o multitudine de factori, în același timp de caracterul și gradul de pericol al infracțiunii comise, personalitatea infractorului, caracterul și gradul anomaliilor psihice și de modul în care acestea au influențat comiterea infracțiunii [10].

Problema principală a acestei instituții rezidă în determinarea expresă a tulburărilor psihice care ar duce la o responsabilitate limitată a persoanei de a conștientiza acțiunile/inacțiunile sale sau de a le dirija. Mai mult ca atât, nu există nici un act normativ (regulament, ordin, instrucțiune), în vigoare, care ar prevedea bolile sau tulburările psihice cronice sau temporare ce ar condiționa starea de iresponsabilitate. Din acest punct de vedere, la determinarea categoriilor de stare psihică a persoanei prezintă o deosebită importanță expertizele psihiatrice care și stabilesc dacă este sau nu persoana responsabilă.

În viziunea noastră, această lacună ar prezenta o piedică în realizarea și implementarea instituției date, motiv din care pledăm pentru adoptarea unui act normativ în acest sens.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.985 din 18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128-129.
2. Уголовное право России. Общая часть / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. - Москва: Зеркало, с.232.
3. Ibidem, p.234.
4. Судебная психиатрия / Под ред Б.В. Шостаковича. - Москва, 1997, с.91.
5. Бородин С.В., Полубинская С.В. Ограниченная вменяемость в проектах нового уголовного законодательства // Правовые вопросы судебной психиатрии: Сборник научных трудов / Под ред. Г.В. Морозова. - Москва, 1990, с.35.
6. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. - Москва: Наука, 1988, с.176.
7. Законодательство зарубежных стран. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Под ред. Д.А. Шестакова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.131.
8. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2008 года) / Под ред. В.И. Тютюгина. - Харьков: Одиссей, 2008.
9. Уголовное право зарубежных стран. Общая часть / Под ред. И.Д. Козочкина. - Москва: Омега-Л, ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2003, с.526.
10. Научно-практическое пособие по применению УК РФ / Под ред. В.М. Лебедева. - Москва: Норма, 2005, с.69.

Prezentat la 21.10.2009